

Izlaganje sa znanstvenog skupa
323.15(4)
325.1(4-15)“199”

Nove etničke manjine u Europi: muslimanske zajednice*

RUŽICA ČIČAK-CHAND**

Sažetak

Prilog ukazuje na neka osnovna obilježja odnosa europskih zemalja imigracije prema novim (migrantskim) etničkim manjinama u svojim sredinama, odnos koji ujedno upućuje na različite oblike etničnosti prisutne u razvoju europskih nacija-država. Razlika u “nacionalnim odgovorima” spram nazočnosti novih etničkih skupina odražava upravo razlike u razumijevanju etničkog/nacionalnog identiteta pojedinih zemalja. Autorica se potom posebno osvrće na nazočnost suvremene muslimanske populacije u zapadnoeuropskim zemljama, koja se – možda više nego i jedna druga strana “skupina” – nalazi u procjepu između zapadnoeuropske prakse rasne, ali sve više i kulturne diskriminacije i nekoga općeg vjerovanja Zapada u tradicije liberalizma, pluralizma i demokracije. U okviru toga razmatra se, prije svega, pitanje uloge islama i “muslimanskog” identiteta među muslimanskim zajednicama u kontekstu zapadnoeuropskih društava.

Uvod

Etničnost uključuje objektivne kulturne karakteristike kao što su porijeklo, jezik, religija, regija, običaji ili kombinacija nekih od njih. Nadalje, ona uključuje subjektivni kulturni kôd, odnosno subjektivnu svijest o pripadanju grupi. I, konačno, etničnost sadrži prepoznavanje i priznavanje spomenutih distinkcija, tj. etničke različitosti od drugih. Migracija, vjerska konverzija, politika dominantne grupe, procesi podjele ili ujedinjavanja političke zajednice imaju značajne implikacije za razvoj etničnosti, etničkih identiteta i etničkih odnosa. Kao što brojni primjeri u svijetu zorno govore, identiteti etničke grupe nisu praiskonski i statički, već mogu biti promjenljivi, kako u međuetničkim odnosima tako i unutar određene etničke skupine. Također, pojava etničnosti nije nešto specifično i jedinstveno pojedinim regijama ili zemljama, već je to svjetski fenomen, prisutan bez obzira na ideologiju i stupanj društvenog i gospodarskog razvoja. Valja, zapravo, ukazati na istrajnost etničkih identiteta, s obzirom na razvojnu teoriju mnogih teoretičara društvenih kretanja prema kojoj će procesi modernizacije nakon stanovitog vremena “rastočiti” etničke identitete. Očito je, međutim, da procesi

* Izlaganje sa znanstvenog skupa “Nacionalne manjine i europske integracije”, Vrbovsko, 12. svibnja 2000.

** Ružica Čičak-Chand, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb.

modernizacije (i globalizacije) nisu umanjili, ako ne i uvećali, važnost etničke lojalnosti i nacionalne svijesti i identiteta, pa otud i proučavanja etničkih odnosa. Ukratko, etničnost se može promatrati iz dvije različite, premda nikako uzajamno isključive, perspektive. Kao oblik kulturne samosvijesti, fenomen etničnosti dugotrajna je značajka društvenog krajolika i objektivni korelat kulturne različitosti. Pojam etničnosti, pak, u značenju političke mobilizacije kulturnih identiteta relativno je novija pojava. Njezina je “stvarnost” neodvojiva od političkoga sadržaja u kojem nastaje. U ovom drugom smislu etničnost je zapravo politička snaga koja služi svim vrstama političkog djelovanja, neovisno o tome koliko se objektivne stvarnosti može vezivati za njezin kulturni partikularizam.

* * *

U kontekstu povećanoga socijalnog i političkog diskursa, ali i znanstvenog interesa i bavljenja oblicima etničnosti u suvremenim europskim društvima, pitanje etničnosti migrantskih grupa, odnosno njihovih kulturnih i političkih prava te, s tim u vezi, pitanje uspostavljanja i funkcioniranja multikulturnoga društva, tema je koja danas privlači možda najviše pozornosti svih sudionika. Naime, procesi vezani uz etničnost, a osobito uz etničnost migrantskih zajednica, odražavaju svu raznolikost oblika i složenost etničkih odnosa i situacija na europskom kontinentu. Upravo odnos europskih zemalja imigracije prema novim migrantskim zajednicama u svojim sredinama jasno ukazuje, kako na karakter etničkog razvitka europskih nacija tako i na način kako se Europa danas suočava sa svojom novom etničkom i kulturnom raznolikošću, djelomice i zbog sve izraženijih zahtjeva kulturnih i etničkih skupina za priznavanjem njihove posebnosti, ali i sve češćih pojava otvorene netolerancije i ksenofobije. U (rijetkim) slučajevima gdje vlade zemalja imigracije prihvaćaju trajno nastanjenje stranaca, dolazi do usvajanja kulturne različitosti unutar dotičnog društva. Ishod je takva pristupa stvaranje politika koje jamče kulturna i politička prava novim etničkim zajednicama. Vlade zemalja koje, naprotiv, odbijaju prihvatiti da su zemlje useljenja jednako se protive i ideji pluralizma, jer je doživljavaju ugrožavajućom za nacionalni identitet svojih zemalja. Naime, uspjeh izgradnje nacionalne države u Europi doveo je do stvaranja ideološkog identiteta koji je, unatoč višeslojnim kulturnim korjenima, omogućio pojavu zajedničke i osebujne nacionalne kulture (i nacionalnih mitova). Stoga se u mnogim europskim zemljama etnička homogenost, definirana pojmovno u smislu dijeljenja zajedničkog jezika, kulture i povijesti, i često, po konotaciji, krvnih spona, smatra temeljem nastanka i opstanka nacije-države, pa nazočnost stranaca i etnička raznolikost predstavljaju prijetnju takvoj percepciji nacije, jer stvaraju populaciju koja nema zajedničko porijeklo. Postavlja se pitanje, koliko je onda Europa u stvarnom smislu multikulturalna?! Prema J. Nielsenu, stvarne se datosti u pogledu europske multikulturalnosti mogu svesti na tri konstatacije: a) postoji liberalni mit o multikulturnoj Europi; b) društvena zbilja multikulture Europe i c) nedostatak stvarne kulturne razmjene u Europi (Nielsen, 1995.: 194). Sve češće isticanje razlika između pojmova “multikulturalan”, kao opisa određene situacije, i “interkulturalan”, kao opisa procesa, možda upravo ovdje dobiva svoje pravo značenje. Naime, dok opis “multikulturalan” odgovara brojnim situacijama u europskim gradovima, dotle izraz “interkulturalan” jedva da igdje odražava stvarno stanje stvari, zato što se u pravilu isključivo manjine moraju prilagođavati novoj sredini. Na njih se odnose pojmovi poput “diferencijacija”, “integracija” ili “asimilacija”. Kulturne i reli-

gijske tradicije i prakse manjina toleriraju se samo tako dugo dok ne dotiču život većine. Očito da se mit “nacionalne kulture” pokazuje još uvijek moćnijim od multikulturalnog modela, utoliko više ako religija u njemu ima osobitu ulogu. Ispitivanja provedena tijekom 90-ih unutar pojedinih zemalja Europske unije, pokazuju, doduše, da proces ujedinjenja Europe vodi otvorenijem prihvatu “europskih sunarodnjaka”, ali uz istovremeno očitovanje suzdržanosti pa i netrpeljivosti spram došljaka neeuropskog porijekla, posebice onih iz afričkih i azijskih zemalja. Jer, pitanje je Europe kako drukčije definirati naciju-državu ako ne u smislu (jednog) etničkog identiteta ili kulture; kako odrediti bitne vrijednosti i prihvatljive oblike običaja i ponašanja ako postoji pluralnost kultura i tradicija?

Od Drugoga svjetskog rata do danas gotovo su sve visokorazvijene europske zemlje iskusile masovnu imigraciju. I premda svaka zemlja imigracije, kao i svaki imigracijski priljev, imaju svoja posebna obilježja, uspoređujući ih, nalazimo neke sličnosti. Spomenut ćemo samo dvije, relevantne za ovu temu: 1) dinamika migracijskog procesa mijenja privremeni dolazak radnika (i izbjeglica) u trajno nastanjenje; 2) zemlja imigracije nužno “odgovara” na nazočnost migranata i etničku raznolikost u svojoj sredini politikom zapošljavanja, stanovanja, obrazovanja i političkih prava. Upravo u “odgovorima” zemalja imigracije na prisutnost etnički različitih skupina u svojim društvima, unatoč u međuvremenu postignutoj stanovitoj standardizaciji, u politikama imigracijske kontrole i imigracijskih režima postoje krupne razlike. Usporedba prilika u Francuskoj, Njemačkoj i Velikoj Britaniji, primjerice, otkriva značajne razlike u pogledu stjecanja zakonskih, socijalnih i političkih prava te u pogledu politika naturalizacije i tolerancije pluralnosti grupa i kultura. No, različiti “nacionalni odgovori” na imigraciju povezani su, prije svega, s različitim povijesnim iskustvima formiranja nacija-država, odnosno s razumijevanjem nacionalnog i kulturnog identiteta, koje, međutim, ne mora biti, i nije uvijek, statično, već “dobrovoljno” podložno mijeni.

U kontekstu rečenog danas u Europi najčešće primjenjivani “odgovori” na imigraciju, prema tipologiji Castlesa (1995.: 294), jesu: 1) potpuno isključenje; 2) diferencijalno isključenje; 3) asimilacija; 4) pluralizam. Osim strategije *potpunog isključenja*, koja zapravo znači sprječavanje ulaska migranata u zemlju, ostala tri modela imaju posljedice za čitav niz institucionalnih i društvenih činitelja koji određuju položaj migranata u društvu pojedinih zemalja, uključujući pitanje spajanja obitelji, položaj na tržištu rada, socijalnu politiku, politička prava, formiranje etničke zajednice, rasizam i drugo.

Diferencijalno isključenje obilježava okolnost u kojoj su migranti uključeni u pojedina društvena područja (prije svega, u tržište rada), ali im je onemogućen pristup u druga područja života i funkcioniranja domaće zajednice (primjerice, u sustav socijalne pomoći ili sudjelovanje u političkom životu). Praksa isključenja može se provoditi raznim legalnim mehanizmima ili, pak, neformalno, višestrukim oblicima diskriminacije. Motivacija za primjenu modela *diferencijalnog isključenja* od strane vlada i stanovništva zemlje primitka počiva na općem uvjerenju da je nazočnost migranata tek privremene naravi, radi prolaznih potreba tržišta rada. Ovaj je model najbliži praksi Njemačke, ali se primjenjuje i u Švicarskoj, Austriji i Belgiji. Njemačka, službeno odbijajući prihvatiti da je zemlja useljenja društveno je i politički marginalizirala neke od najvećih migrantskih, etničkih, grupa, posebice Turke.

Asimilacijski model se obično definira kao politika uključivanja migranata u društvo jednostranim procesom prilagodbe: od migranata se očekuje da napuste svoja posebna jezična, kulturna ili socijalna obilježja i postanu nerazlikovni od većinskog stanovništva. No, uglavnom, otvorene su asimilacijske politike zamijenjene tijekom vremena politikama integracije, kao “mekšim” oblicima asimilacije, koje se temelje na ideji prilagodbe kao postupnom procesu (Castles, 1995.: 298). *Asimilacijski* model u pravilu odgovara “građanskom” poimanju nacije, koje se temelji na pripadnosti političkoj zajednici i dijeljenju zajedničke kulture. Važni su primjeri ovdje, prije svega, Francuska te dijelom Velika Britanija i Nizozemska. Migranti koji su spremni prihvatiti političke i zakonske uzuse zemlje boravka te usvojiti jezik i nacionalnu kulturu dotične zajednice, mogu postati njezini punopravni građani.

Pluralistički model obilježava prihvaćanje migrantskih populacija kao etničkih zajednica koje ostaju razlikovne od većinskog stanovništva u pogledu jezika, kulture, socijalnog ponašanja i načina udruživanja. Pluralistički pristup podrazumijeva da su migrantima zajamčena jednaka prava u svim područjima većinskog stanovništva, a da se od njih ne traži da napuste svoju različitost, premda se obično očekuje prihvaćanje nekih osnovnih vrijednosti domaće sredine (Castles, 1995.: 301). Kao i u *asimilacijskom* modelu i ovdje je naturalizacija relativno lako dostupna i na nju imaju automatsko pravo djeca prvog naraštaja migranata. Opće politike pluralizma primjenjuju se u Švedskoj, te djelomice u nekim drugim imigracijskim zemljama, kao što su Nizozemska i Velika Britanija, da spomenemo najistaknutije.

Dok primjena diferencijalnog modela isključenja i, manjim dijelom, asimilacijskog modela, vodi – parafrazirajući Castles (1995.: 306) – nastanku *etničkih manjina* koje se ne smatraju legitimnim dijelom društva koje ne želi prihvatiti mogućnost promjene, dotle model pluralističkog pristupa vodi k stvaranju *etničkih zajednica* koje se službeno prihvaćaju kao integralni dio nacije-države u mijeni. U prvom slučaju, strano stanovništvo živi marginalizirano, na periferiji društva koje pod svaku cijenu želi sačuvati mitove o statičnosti svoje kulture i homogenosti njezina identiteta. U drugom pak slučaju, postiže se u pravilu viši stupanj gospodarske, društvene i političke integracije “strane” populacije.

Muslimani u zapadnoj Europi

Uvažavajući postojeće razlike glede socioekonomskog, pravnog i političkog položaja migrantskih etničkih zajednica po pojedinim zemljama s obzirom na primjenu spomenutih modela, odnosno imigracijskih politika prema njima, ovdje ćemo ukazati na neke specifičnosti nazočnosti muslimanske populacije, najbrojnije i, čini se, javno najčešće osporavane strane “skupine” u kontekstu suvremenih zapadnoeuropskih društava.

Suvremena migracija muslimanske populacije u zapadnoeuropske zemlje, često blisko povezana s kolonijalnom prisutnošću zapadnih sila u islamskim zemljama, rezultirala je muslimanskim etničkim kolonijama koje se, kako se čini, više od svih drugih etničkih skupina, nalaze u procjepu između zapadnoeuropske prakse rasne, ali sve češće i kulturne diskriminacije i nekoga općeg vjerovanja Zapada u tradicije liberalizma,

pluralizma i tolerancije. Naime, dok su rastuće ekonomije pedesetih i šezdesetih godina pozdravljale pritjecanje stranih radnika, socijalna integracija onih koji su danas postali trajni useljenici biva sve spornija. Strah od nezaposlenosti, strah od “kontaminacije” “stranim” kulturama stvara plodno tlo za pojavu rasizma i hijerarhizaciju kultura. U tom je smislu problem migracije od radnoga i stambenog prerastao u pitanje nacionalnog identiteta (Michell i Russell, 1996.). Pritom su u pitanju prije svega migranti i azilanti iz zemalja tzv. Drugog i Trećeg svijeta, naročito oni iz Turske, Bliskog istoka, zemalja Magreba, pa i Indijskog potkontinenta koji se doživljavaju kao prijetnja islama Zapadnoj Europi i njezinim pretežno kršćanskim tradicijama. Ne samo da ove skupine ne raspolazu odgovarajućim kulturnim kapitalom, koji bi im omogućio sudjelovanje u sociokulturnom životu imigracijskih zemalja i dijeljenje njihovih vrijednosti i tradicija, već one same često nemaju interesa za usvajanjem tih vrijednosti i tradicija i stoga mnogi u njima vide potencijalnu prijetnju integritetu svoje nacije (Mitchell i Russel, 1996.: 56-57). Takva se razmišljanja javljaju ponajprije u sredinama u kojima u većinskoj skupini prevladava ideja etničke isključivosti. Slična su, međutim, razmišljanja prisutna i tamo gdje se nacionalni identitet poistovjećuje s pripadnošću određenoj kulturi.

Početak 90-ih dvije trećine europskih migranata činili su muslimani. Sama Europska unija danas ima blizu 17 milijuna muslimana. U Francuskoj s pretežitom katoličkom većinom živi nekih tri do četiri milijuna muslimana, ponajprije sjevernoafričkog porijekla; protestantska Britanija ima više od milijun pripadnika islama; Belgija ima 350.000 muslimana. Islam u Zapadnoj Europi nije isključivo pa ni pretežitom arapskogovorni. U Nizozemskoj indonezijska zajednica od 440.000 uvelike je muslimanska, dok u Njemačkoj islamom dominira 2,1 milijun Turaka (Hillenbrand, 1998./99.: 90-93). Većina je migranata-muslimana došla pod geslom privremenosti, kao “gostujući” radnici koji će se nakon nekoliko godina rada definitivno vratiti u zemlju porijekla. Međutim, muslimanske zajednice iz migrantskih kolektiviteta, pretežitom muške radne snage, prerasle su u međuvremenu u imigrantske obitelji, od privremenog dobile stalni boravak, iz statusa “prolaznika” prešle u status građana. Danas svaka zapadna nacija-država ima poseban odnos sa svojom imigrantskom populacijom, koji je ponajčešće uvjetovan njezinim kolonijalnim naslijeđem, kao i tradicionalnom percepcijom svojih bivših “subjekata” te, na kraju, i razumijevanjem vlastite uloge u svijetu. Svaka se nalazi u procesu razvoja politika i načina tretiranja svojih novih građana koji predstavljaju izazov njezinom viđenju liberalnih tradicija i vjerske tolerancije. Ove politike očituju čitavu skalu mogućih odnosa, od zadržavanja muslimana kao stalnih stranaca, poticanja njihove integracije, odnosno podržavanja procesa asimilacije ili pak omogućavanja stvaranja zasebnih, društveno i pravno priznatih, etničkih zajednica.

Zapadni se islam očituje prije svega kao gradski fenomen; muslimansko je stanovništvo koncentrirano u gradovima i simbolične oznake islamske religije i kulture postaju sve vidljivije u urbanom okruženju. Za mnoge muslimane u dijaspori važnost džamije počiva upravo u njezinoj simboličnoj ulozi označitelja njihov prisustnosti, ali je i osnivanje islamskih centara raširena pojava u većini muslimanskih zajednica. Istodobno, nasilje i sukobljavanja između “muslimanske” omladine i policije postali su gotovo redovito obilježje zapadnoeuropskih gradova. Ovaj novi rasizam, koji popraćuje stvaranje europske zajednice, mogao bi se označiti “antimuslimanstvom”, koje se prije svega zasniva na etnizaciji kulturnih, odnosno vjerskih razlika između “Europljana” i

“muslimana”. Polazeći od mita izvorno “bijeleske” i “kršćanske” Europe, ovo antimuslimanstvo najčešće poistovjećuje “migrante” i “muslimane”, potiče netrpeljivost spram zajednice čija je religija islam i čiji je islamski karakter, stvaran ili zamišljen, predmetom predrasuda. Očito da je prevladavajuća netrpeljivost većine europskoga stanovništva prema muslimanskim migrantima posljedica čitavoga niza povijesnih, psiholoških, sociokulturnih i religijskih “blokada”, stoljećima prisutnih unutar europskih društava u odnosu prema islamu i, kako se čini, dosad bez istinskog interesa ili napora da ih se podvrgne eventualnom kritičkom preispitivanju (Kandil, 1997.: 119). S druge strane, i muslimani, nerijetko inzistirajući na “kulturnoj različitosti” i svojem osebujnom kulturnom identitetu unutar europskoga konteksta, otežavaju vlastitu integraciju u zapadnoeuropska društva, koja su u svojim osnovnim strukturama i vrijednosnim stavovima ipak još samo “monokulturna” i duboko uvjereni u superiornost vlastitih kultura u odnosu prema muslimanskoj (Kandil, 1997.: 120). Dijelom i zbog općeg porasta militantnog islama u svijetu, kao i sukoba u Izraelu i Afganistanu, u Zapadnoj je Europi popularno poistovjećivati islam s vjerskim fundamentalizmom, zastarjelim vjerskim praksama i terorizmom. Međutim, zbilja islama u Europi ima malo veze sa spomenutim stereotipima. Na žalost, nema ozbiljnijih etnografskih studija urbane svakidašnje migranata i načina na koji oni slijede svoje vjerske običaje, a koje bi se mogle suprotstaviti postojećim predrasudama. Nadalje, suvremeni islam ne nudi odgovor na pitanje kako bi se muslimanske manjine trebale ponašati u uvjetima življenja u većinskom nemuslimanskom okruženju, i to u pretežito sekularnoj sredini. Stoga je za europske (i američke) muslimane današnjem vremenu prilagođeno tumačenje islama prijeka potreba.

U nastojanju da se muslimanska zajednica u neislamskom okruženju zaštiti od raslojavanja neki njezini istaknutiji pojedinci predlažu razvijanje islama kao oblika etničnosti, identifikirajući ključne ideološke konstrukte i osobitosti načina življenja i ponašanja kao nezamjenjiva obilježja kulturnih razlika između muslimana i “zapadnjaka”. Dakako, pritom je prisutna svijest o tome da etničnost može postati i činiteljem razdora s obzirom na raznolikost migrantskih skupina, jer kako odlučiti čiji su jezik, običaji ili ponašanje “islamskiji”? Osim toga, postoji svijest i o tome da je etničnost sama po sebi posve neislamska kategorija. Jer, dok kulturna “različitost” potiče koheziju grupe i priječi, odnosno usporava asimilaciju u društvo zemlje domaćina, ona istodobno dovodi u pitanje univerzalnost islamske poruke koja ističe da se “istinski identitet” stječe prije svega načinom na koji pojedinac ili grupa, bez obzira na porijeklo, rasu ili kulturne tradicije, koristi svoje sposobnosti, izabire ciljeve i sredstva u ostvarenju svojih raznovrsnih svjetovnih zadaća. Znatno drukčiji koncept od spomenutog, kao prirodno rješenje ističe potrebu za povezivanjem bitnih islamskih odrednica s onima koje proizlaze iz njegovih veza s procesom migriranja i doseljavanja, pokušavajući stvoriti novu kompleksnu cjelinu koja bi se mogla uspješno očitovati u jednoj europskoj, urbanoj, sredini. Međutim, način pa i uspješnost takva razvoja uvjetuju dva međusobno povezana faktora. Kao prvo, s jedne strane postoje etničke i kulturne posebnosti muslimana u Europi koji potječu iz različitih dijelova muslimanskog svijeta i miješaju se u europskim gradovima. Otuda se nameće kao nužno kulturološki uvjetovane aspekte odvojiti od središnje islamske jezgre koja, dakako, ostaje cjelovita. Otvošenje verzije islama koje se već danas pojavljuju u pojedinim zapadnoeuropskim sredinama, predstavljaju, čini se, koliko kolektivni toliko i individualni napor da se odgovori na specifične probleme s kojima se muslimanski migranti u dijaspori susreću

(Waardenburg, 1996.: 154). Stoga, uloga islama ovdje znači ne toliko očuvati i prenositi naslijeđe prošlosti, koliko omogućiti marginaliziranim migrantima da iznova otkriju ona obilježja svoje kulture i vrijednosti religije koja su im značajna u njihovim novim okolnostima. Zapravo, islam se javlja kao jedina zajednička spona na društvenoj i duhovnoj razini među, po svemu, vrlo različitim pojedincima, odnosno grupama. Kao drugo, tu je naraštaj mladih muslimana, u Europi rođenih, odnosno odraslih. Oni su barem formalno prošli jedan europski školski sustav – posebno u Francuskoj i Velikoj Britaniji – i stekli šire društveno iskustvo, kako u pozitivnom tako i u negativnom smislu. Ovi mladi ljudi jasnije od svojih roditelja razumiju artikulirati islamske prioritete, bitne u europskim okolnostima. Zapravo, mladi je muslimanski naraštaj možda manje u “procjepu između dviju kultura”, kako se često voli reći, a više u oblikovanju nove i postupno razvijajuće “kulture migracije”. No, ne radi se tek o miješanju različitih aspekata kultura zemalja porijekla i imigracije, već o dinamičkom odgovoru na iskustvo migracije i probleme koje donosi življenje u većinskom društvu (Čičak-Chand, 1996.: 306). Pri tome se islam javlja kao identitet koji bi mogao povezati dvije krajnosti, islamsku i europsku. Zato nemali broj mladih muslimana – udio varira od zajednice do zajednice – pokušava naći vlastite odgovore na svoje potrebe i viđenje stvarnosti, unutar europskog okvira, koji im dopuštaju biti Europljani bez odricanja od islama.

Zaključak

U kontekstu problematiziranja nazočnosti muslimanskog stanovništva u zapadno-europskim društvima možemo zaključno istaknuti sljedeće: Etničnost i etnički odnosi javljaju se u okolnostima dodira različitih kultura unutar zajedničkog konteksta. Kao što su pojedine društvene grupe međusobno nejednako rangirane s obzirom na svoj socioekonomski utjecaj, tako i njihove kulture podliježu vrijednosnoj hijerarhizaciji. Prisutna minorizacija kultura novih, osobito muslimanskih, etničkih manjina u europskim društvima pokreće proces etničkog “razdvajanja”, koji mijenja status tih skupina “pomičući” ih iz statusa “manjeg broja” u status “manje kulturne legitimnosti” (Bastienier, 1994.: 53), što nerijetko vodi k etničkom partikularizmu dotičnih zajednica. Ostaje zasad otvorenim hoće li u Europi, uključujući dakako i Hrvatsku, novog tisućljeća prevladati zamisao etničke i kulturne homogenosti ili će prevladati prepoznavanje važnosti “različitosti” kao sastavnog dijela suvremenog poimanja građanstva.

Sa stajališta islamske doktrine postoji ideal *umme*, zajednice svih vjernika. Međutim, postojeće etničke i lingvističke razlike među muslimanima, osim brojnosti škola i učenja, ukazuju na stvarnost koja je daleko od očitovanja jedinstva. Zahvaljujući obrascima migriranja, muslimani u Zapadnoj Europi predočuju pravi mikrokozmos raznolikosti unutar islamskoga svijeta. Pa ipak, među novom muslimanskom dijasporom u Europi, koja je pretežno sastavljena od radnika-migranata, nazire se nastajanje identiteta koji se definira kao “muslimanski”, a očituje željom za jedinstvenim, islamskim, izrazom; taj se pak ogleda u osnivanju zajedničkih organizacija, u zajedničkim nastupima te zajedničkim odgovorima na pojedine probleme. Naime, potreba za održanjem i samoodređenjem, kao i sučeljavanje s većinskom zajednicom u okvirima nacije-države, pridonosi “etnizaciji” dotičnih islamskih zajednica koja bi mogla nadići njihove etnonacionalne i druge sociokulturne podjele (Čičak-Chand, 1998.: 102). Zapravo, od

muslimana na Zapadu učimo kako islam kao svaka povijesna tradicija “živi” u procesu svoje redefinicije i prilagodbe novim prilikama. Njihovo iskustvo kulturne marginalizacije, njihovi pokušaji “izmirenja” hibridnog i autentičnog u novoj sredini čine srž suvremenog života, bez ikakve predvidljivosti kakvi će se obrasci kulturne i vjerske imaginacije oblikovati kao konačni.

I, na kraju, činjenica je da se ekonomije zemalja Europske unije i dalje razvijaju, a populacija tih zemalja stari, te se one sve više (iznova) okreću stranim radnicima. Primjerice, sa svrhom da održi svoju radnu populaciju i u sljedećem razdoblju stabilnom, Njemačka bi, s obzirom na sadašnju stopu nataliteta i mortaliteta, a prema nedavnom izvješću Odsjeka za stanovništvo UN-a, morala “uvesti” 487.000 stranih radnika godišnje, Francuska 109.000, a Europska unija ukupno čak 1,6 milijuna stranaca tijekom narednih pedeset godina (*The Economist*, May 6th 2000.: 21). Tu je i najava Njemačke da uskoro zaposli 20.000 indijskih kompjutorskih stručnjaka i još gotovo tri puta toliko drugih visokotehnološki obrazovanih osoba iz Indije (kako bi se održala u klubu tehnološki najrazvijenijih), što je izazvalo burne javne i političke rasprave o pitanju useljavanja u toj zemlji. Premda ove brojke ne uzimaju u obzir moguće promjene unutar dinamike zapošljavanja domaće populacije, poenta je jasna: europsko radno stanovništvo bilježi pad u praktički svim područjima, dok su aspiracije Europljana da obavljaju samo čiste, sedentarne i dobro plaćene poslove u stalnom usponu. Kako, onda, pomiriti ovu ekonomsku potrebu Europe za većim brojem stranih radnika s istovremenim snažnim političkim otporom prema njima? U idealnom svijetu ne bi trebale postojati nikakve prepreke slobodnom kretanju ljudi između različitih zemalja, kao i unutar njih. Međutim, očito je da se ljudska nesigurnost ne umiruje samo ekonomskom i demografskom logikom, čak ni onda kad se pouzdano zna da su (novi) migranti neophodni za održanje gospodarske i socijalne ravnoteže razvijenih europskih društava. Stoga se nameće pitanje, kako ostvariti liberalniji sustav imigracijskih režima, a opet politički prihvatljiv, na kontinentu toliko sklonom ksenofobiji kao što je to europski. No, možda je pravo pitanje zapravo ono koje je nedavno postavio Bronislaw Geremek, ministar vanjskih poslova Poljske, kad je rekao “Pitanje je hoće li e se budućnost Europske unije izgrađivati u atmosferi hrabrosti i imaginacije, ili će strah biti glavna emocija koja će Uniju držati na okupu” (*The Economist*, May 6th 2000.: 25).

Literatura

- Bastienier, Albert, "Immigration and the ethnic differentiation of social relations in Europe", u John Rex i Beatrice Drury (ur.). *Ethnic Mobilisation in a Multi-Cultural Europe*. Aldershot: Avebury, 1994., str. 48-56.
- Baubock, Rainer, "Cultural minority rights for immigrants", *International Migration Review*, New York, god. 30, 1996., br. 1, str. 203-251.
- Castles, Stephen, "How nation-states respond to immigration and ethnic diversity", *New Community*, Oxford, god. 21, 1995., br. 3, str. 293-308.
- Čičak-Chand, Ružica, "Oblici etničnosti u Europi i osnovne značajke odnosa zemalja imigracije prema novim etničkim manjinama", u Ružica Čičak-Chand i Josip Kumpes (ur.). *Etničnost, Nacija, Identitet: Hrvatska i Europa*, Zagreb: IMIN i Naklada Jesenski i Turk, 1998., str. 57-69.
- Čičak-Chand, Ružica, "Migracije i etničnost: osnovne značajke južnoazijske dijaspore u Velikoj Britaniji", *Migracijske teme*, Zagreb, god. 12, 1996., br. 4, str. 289-309.
- "Europe's Immigrants: A continent on the move", u *The Economist*, London, May 6th 2000., str. 21-25.
- Hillenbrand, Barry, "Spirit Level: As Islam in Europe flourishes, will integration end intolerance?", u *Visions of Europe*. Time: Special Issue, New York, 1998./99., str. 90-93.
- Huntington, Samuel, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon&Schuster, 1996.
- Kandil, Fuad, "Društveni prijem muslimanskih imigranata u Zapadnoj Europi – primjer Njemačke", u Dževad Hodžić (ur.). *Islam u zapadnom svijetu*, Zagreb, Zagrebačka džamija/Islamski centar, 1997., str. 119-121.
- Lewis, Peter, *Islamic Britain: Religion, Politics and Identity among British Muslims*, London: I.B. Tauris, 1994.
- Metcalf, Barbara, *Making Muslim Space in North America and Europe*. Berkley – Los Angeles – London, University of California Press, 1996.
- Mitchell, Mark i Russell, Dave, "Immigration, citizenship and the nation-state in the new Europe", u Brian Jenkins i Spyros A. Sofos (ur.). *Nation and Identity in Contemporary Europe*, London – New York, Routledge, 1996., str. 54-81.
- Nielsen, Jorgen. *Islam in Westeuropa*. Hamburg, E.B. Verlag, 1995.
- Shadid, Wasif i Sjoerd van Koningsveld, "Politics and Islam in Western Europe: An Introduction", u Wasif Shadid i Sjoerd van Koningsveld (ur.). *Muslims in the Margin: Political Responses to the Presence of Islam in Western Europe*, Kampen: Kok Pharos Publishing House, 1996., str. 2-14.
- Waardenburg, Jacques, "Muslims as Dhimmis: The Emancipation of Muslim Immigrants in Europe: The Case of Switzerland", u Wasif Shadid i Sjoerd van Koningsveld (ur.). *Muslims in the Margin: Political Responses to the Presence of Islam in Western Europe*, Kampen: Kok Pharos Publishing House, 1996., str. 145-163.

Ružica Čičak-Chand

NEW ETHNIC MINORITIES IN EUROPE: MUSLIM COMMUNITIES

Summary

The essay first highlights certain basic features of the attitude of the European immigrant countries towards the new (migrant) ethnic minorities in their midst, the attitude that at the same time is indicative of the existence of various forms of ethnicity in the development of the European nation-states. The differences in the individual “national responses” regarding the existence of new ethnic communities reflect these differences in the understanding of the ethnic/national identity of individual countries. The author then goes on to deal more specifically with the presence of the Muslim population in West-European countries, the population that – perhaps more than any other group of “aliens” – is torn between the West-European practice of racial and increasingly cultural discrimination, and a universal Western belief in the tradition of liberalism, pluralism, and democracy. In connection with this, the role of Islam and the “Muslim” identity in the Muslim communities in West-European countries is analyzed.